

HOMERSKE HIMNE

HOMERSKE HIMNE

© Družina, 2019
Vse pravice pridržane

Slika na ovitku
Delfski tolos, foto Lucijan Bratuš

HOMERSKE HIMNE

Prevodi in uvodi

Blaž Božič, Lara Unuk, Blaž Zabel, Polonca Zupančič

Spremne besede

Brane Senegačnik, Blaž Zabel in Polonca Zupančič

Uredil *Brane Senegačnik*

Ljubljana
2019

HOMERSKE HIMNE

Prevodi in uvodi

Blaž Božič, Lara Unuk, Blaž Zabel in Polonca Zupančič

Spremnne besede

Brane Senegačnik, Blaž Zabel in Polonca Zupančič

Uredil *Brane Senegačnik*

Jezikovni pregled *Anja Božič*

Oprema in prelom *Lucijan Bratuš*

Izdala in založila

Družina d.o.o.

zanjo *Tone Rode*

Natisnjeno v Sloveniji

Ljubljana 2019

Naklada 200 izvodov

Knjižno delo je izšlo v okviru knjižnega programa, ki ga sofinancira
Javna agencija za knjigo Republike Slovenije v letu 2019.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

821.14'02-141
821.14'02.09Homer

HOMERSKE himne / uredil Brane Senegačnik ;
prevodi in uvodi Blaž Božič ... [et al.] ; spremne besede
Brane Senegačnik, Blaž Zabel in Polonca Zupančič. -
Ljubljana : Družina, 2019

ISBN 978-961-04-0619-8
1. Senegačnik, Brane
COBISS.SI-ID 302850816

... Vsakdo bi rekel:
»Jaz sam sem govoril!«, tako čudovita je njihova pesem.

Himna III Apolonu, 163-164

Kazalo

8 Uredniška pojasnila

Himne

13	I	Dionizu (Blaž Božič)
19	II	Demetri (Lara Unuk)
51	III	Apolonu (Polonca Zupančič)
99	IV	Hermesu (Lara Unuk)
131	V	Afroditi (Blaž Zabel)
149	VI	Afroditi (Blaž Zabel)
151	VII	Dionizu (Blaž Božič)
155	VIII	Aresu (Blaž Božič)
159	IX	Artemidi (Polonca Zupančič)
163	X	Afroditi (Blaž Zabel)
165	XI	Ateni (Polonca Zupančič)
169	XII	Heri (Polonca Zupančič)
171	XIII	Demetri (Lara Unuk)
173	XIV	Materi bogov (Blaž Božič)
175	XV	Heraklu Levjesrčnemu (Blaž Božič)
177	XVI	Asklepiju (Blaž Božič)
179	XVII	Dioskuroma (Blaž Božič)
181	XVIII	Hermesu (Lara Unuk)
183	XIX	Panu (Blaž Božič)
187	XX	Hefajstu (Blaž Božič)
189	XXI	Apolonu (Polonca Zupančič)
191	XXII	Pozejdonu (Blaž Božič)
193	XXIII	Zevsu (Polonca Zupančič)
195	XXIV	Hestiji (Blaž Božič)
197	XXV	Muzam in Apolonu (Polonca Zupančič)
199	XXVI	Dionizu (Blaž Božič)
201	XXVIII	Artemidi (Polonca Zupančič)
205	XXVIII	Ateni (Polonca Zupančič)
209	XXIX	Hestiji (Blaž Božič)
211	XXX	Zemlji, materi vsega (Blaž Božič)
213	XXXI	Heliju (Blaž Božič)
215	XXXII	Seleni (Polonca Zupančič)
219	XXXIII	Dioskuroma (Blaž Božič)

Spremnne študije

- 222 Brane Senegačnik: Homerske himne: mostovi
med ljudmi in bogovi
- 222 Kaj je himna?
- 229 Kaj imajo homerske himne s Homerjem?
- 233 Iz zbirke v zbirko – potovanje pesmi skozi čas
- 239 Rapsodski priročnik
- 245 Himna ali proojmion?
- 253 Zgodovina »homerskih« himn in njihov
panhelenski značaj
- 255 Zgradba, teme in motivi: tipično in individualno
- 264 Himne: most med svetom bogov in ljudi
- 266 Blaž Zabel: Kako datiramo homerske himne?
- 270 Polonca Zupančič: Pregled mita o Demetri in Perzefoni
v antični literaturi
- 271 Brane Senegačnik: Misteriji, ki so za zmeraj ostali misteriji
- 271 Najslavnejša skrivnost
- 274 Kaj je o elevzinskih misterijih zanesljivo znanega?
- 277 Nastanek, značaj in družbeni obseg kulta
- 277 Mitologija
- 278 Antropološke in kulturološke teorije o izvoru
- 278 Arheološke, zgodovinske in religiološke teorije
o značaju in nastanku kulta
- 280 Tezmoforije
- 282 Misteriji
- 283 Metodološka pripomba
- 284 Družbeni obseg
- 285 Iniciacijske stopnje, obred, terminologija
- 293 Svečeništvo in uradništvo
- 294 Literarni viri
- 296 Zgodovinski okvir
- 297 Potek obredov velikih misterijev
- 304 Bibliografija
- 311 Blaž Božič, Lara Unuk, Blaž Zabel, Polonca Zupančič: Slovar imen

Uredniška pojasnila

Knjiga, ki jo držite v rokah, je prvi slovenski prevod *Homerskih himn*, zbirke antičnih pesmi neznanih avtorjev iz različnih obdobj. Te okoliščine so zahtevale vrsto spremnih besedil. Pred posamezno himno je *uvod*, v katerem so skicirane njene osnovne značilnosti (tematika, zgradba in slog), pa tudi ozadje nastanka in včasih glavne poteze naslovnega božanstva in njegovega mita. Kadar je božanstvu posvečenih več himn, imajo skupen uvod, ki stoji pred tisto, ki je po tradicionalnem zaporedju prva od njih. Obsežne *opombe pod črto* pojasnjujejo imena in pojme v posameznih verzih, včasih pa omenjajo tudi tekstnokritična vprašanja in navedajo različne interpretacije in možnosti prevodov. Prevodom sledi *spremna študija*, ki prikazuje žanr homerskih himn, njihov izvor, družbeno vlogo, recepcijo in tradicijo, nastanek antične zbirke in njeno sodobno redakcijo. Študijo dopolnjujejo štirje *dodatki*, ki pojasnjujejo razne vidike ozadja, pomembnega za razumevanje te poezije. Prvi (*Kako datiramo homerske himne?*) na kratko oriše problem časovnega umeščanja homerskih himn. Drugi posreduje *Demetrin in Perzefonin mit v delih antične književnosti*: slednjega je – drugače kot razvejano mitologijo naslovnih junakov ostalih dolgih himn – smiselno zajeti shematično, poleg tega pa njegova različica v himni kaže izrazita odstopanja od običajne oblike. Tretji je daljša pregledna študija o elevzinskih misterijih, najpomembnejšem misterijskem kultu grškega in tudi antičnega sveta, ki ni zanimiv le kot verjetno ozadje *Himne Demetri*, temveč je pomemben tudi za splošno dojemanje grške religiozne mentalitete in s tem tudi himnične poezije. Knjiga se končuje s *Slovarjem imen*: v njem so zbrana lastna imena, ki jih srečamo v himnah, s kratko razlago in navedbo vseh mest, kjer se pojavijo. Vključeni so tudi vsi vzdevki in poetični opisi božanstev.

Dodatna besedila so v prvi vrsti namenjena temu, da bi iz različnih kotov osvetlila pesmi, poglobila njihovo razumevanje, olajšala in okrepila njihovo umetniško doživljanje; zaradi izčrpnosti pa utegnejo biti koristna tudi za bralca, ki ga zanima predvsem literarna, religiozna, kulturna in splošna zgodovina.

Prevajalci so se odločili za ritmizirani prosti verz. S tem so odstopili od močno uveljavljene prakse slovenjenja grškega heksametra s slovenskim heksametrom. V t. i. svetovnih jezikih že dolgo soobstajajo umetniško ambiciozne prepesnitve in analitično usmerjeni prevodi. Posebnost prevodov v tej knjigi je, da želijo združevati oboje. Vsaj po tem drznem poskusu so nedvomno pesniški.

HOMERSKE HIMNE

Himna I Dionizu

V korpusu so ohranjene tri¹ himne Dionizu, verjetno najbolj enigmatičnemu in mnogoobraznemu božanstvu grškega panteona. V grški tradiciji je bil Dioniz bog vina, bučne razposajenosti, plodnosti in ekstaze. Gre za božanstvo, ki je po vsej verjetnosti negrškega porekla, kar v določeni meri nakazuje že sama mitološka tradicija. Dioniz je v številnih epizodah bog prišlek, ki je prišel z vzhoda, iz Trakije ali Indije, in se dolgo časa gibal na margini grškega sveta bogov. Tako je v ajiološki I. himni njegovo skrivnostno poreklo nakazano s krajem rojstva, tj. območje gore Nisa. To je mitični kraj, kjer prebivajo nimfe Hiade, Atlasove hčere, ki jih omenja tudi himna Dionizu (XXVI). Različni avtorji so Niso identificirali z različnimi realnimi geografskimi kraji, vendar je najpomembnejša interpretacija, ki gre mimo lokalno obarvanih, deloma legitimacijskih izročil, in Niso slika kot neopredeljiv, morda alegoričen kraj, ki je lociran izven grškega sveta.

Himna I se naslanja na sveto zgodbo o Dionizovem dvojnem rojstvu iz Zevsovega stegna: to mitsko izročilo, ki Dionizovo genealogijo projicira na Zeusa in Semelo, je izpričano v številnih virih (na več mestih v Evripidovih Bakhantkah, pri Herodotu, v etimološki razlagi pri Stesimbrotu iz Tasosa in na številnih likovnih upodobitvah na kraterjih).

1 Himna I je ohranjena v obliki štirih fragmentov, ki so v Westovi izdaji označeni z A, B, C in D. Za potrebe literarnega prevoda himne je tu uporabljena Evelin-Whitova izdaja, ki fragmente povezuje v berljivo celoto; po tej se ravna tudi numeracija verzov. Težavni deli so ustrezno označeni v opombah.

Himna I Dionizu

V okvirih iste mitske tradicije Dionizovo zgodbo pripoveduje himna XXVI. V tej himni se pojavljajo značilni Dionizovi atributi, npr. bršljan, lovor in vinska trta. Najbolj poudarjen pa je zagotovo Dionizov aspekt boga zvočnosti, hrupa in grmenja. Takšnega nam slikajo značilni epiteti ter osrednji prizor himne, Dionizov sprevod, ki se vije skozi neskončni gozd in ga napolnjuje s hrupom. To se ujema z verjetnim institucionalnim in izvedbenim kontekstom te himne, namreč z nekim letnim festivalom na čast Dionizu, kar se kaže v zaključni molitvi oz. priprošnji. Dionizični sprevod, kot ga slika osrednji prizor, je bil namreč pomemben element Dionizovega bogoslužja.

Tematsko zelo posebna je himna VII: v njej je na izrazito narativen način posredovan mit o tirenskih gusarjih, ki ugrabijo Dioniza. To zgodbo, nenavadno v ciklu mitov o Dionizu, nam poleg te himne posreduje še nekaj drugih virov: bežne omembe najdemo v Evripidovem Kiklopu (10–22) in Apolodorjevi Knjižnici (3.5.3), najboljšežnejši viri poleg te himne pa so Ovidij (varianeta zgodbe v *Metamorfozah* 3.572 in sl.), Seneka (*Ojdip* 449–66) in Nonos (45.95–168), pri katerih gre sicer za precej mlajše vire. Za raziskovanje tega mita so izrednega pomena viri iz upodobitvene umetnosti.

V ospredju večine dionizičnih mitov stoji Dionizov prihod v neko skupnost, priznanje njegove božanske narave s strani avtoritet teh skupnosti in sprejetje njegovega orgiastičnega kulta. Drugače kot v mitih, ki napuh (ὕβρις, hýbris) enačijo z zavestnim zavračanjem Dionizovega kulta, je v epizodi s tirenskimi gusarji napuh prisoten v zaslepljenosti in nevednosti mornarjev, ki Dioniza preprosto ne prepoznajo. Gusarji se Dionizovemu kultu sicer ne upirajo zavestno, ampak zgolj hlepijo po dobičku, ki si ga obetajo od njegove ugrabitve. Mislijo namreč, da je plemič, saj ga ugrabijo, ko se sprehaja po obali, odet v škrlatna kraljevska oblačila. Prav tako niso osebe, ki bi imele takšen družbeni status, da bi kult božanstva sploh lahko zavrnilo (niso npr. kralji, ampak brezimni razbojniki).

Himna I Dionizu

V nadaljevanju himne, po ugrabitvi, smo priča opisu čudežev, ki jih povzroča Dionizova prisotnost na ladji. V vseh teh čudežih se razodevajo Dionizovi atributi, npr. vino, ki poplavlja ladijski krov, vinska trta, ki se ovija okrog jambora in rojeva grozde, bršljan, ki se razrašča prek jadra. Kazen, ki zadane prevzetne mornarje, je, da se spremenijo v delfine.

Glede nastanka te himne je težko povedati kaj zanesljivega, večina raziskovalcev pa njen nastanek postavlja v čas 6. ali 5. stol. Nekateri pri tem menijo, da je himna še nekoliko mlajša (*terminus post quem* se na podlagi argumenta, da se ikonografska podoba Dioniza kot mladega in lepega mladeniča v atenski umetnosti do takrat ne pojavlja, postavlja v drugo polovico 5. stol.).

Himna I Dionizu

Nekateri pravijo, da na Drakanu, drugi, da na vetrovnem Ikaru, spet tretji, da je bilo na Naksosu ali poleg Alfeja, reke globokih vrtincev, kjer te je, o božji otrok, v stegno všiti,² Zevsu, ki mu grom je v veselje, rodila Semela. A tudi takšni so,
5 ki pravijo, da si rojen v Tebah, o gospodar.
Nihče od njih ne govori resnice! Oče ljudi in bogov te je rodil daleč stran od človeštva, skrit pred beloroko Hero.
Neka gora je, ki ji pravijo Nisa,³ od vseh vrhov najvišja, ki cveti v izobilju gozdov, globoko v Feniciji, blizu egiptovskih tokov.

* * *

10 In po svetiščih mu⁴ bodo postavili številne svete podobe, in ker je teh stvari⁵ troje, ti bodo ljudje na triletnih praznovanjih

-
- 2 Pomen Dionizovega epiteta εἰραφιώτης (*eiraphiótes*), ki stoji na tem mestu, je nejasen. Skozi tradicijo je bil deležen različnih etimoloških interpretacij. V antiki so ga pogosto povezovali z glagolom εἶρω (*eíro*) s pomenskim poljem »vezati, povezati, pripeti, vstaviti«, in torej s sveto zgodbo o Dionizovem dvojnem rojstvu iz Zevsovega stegna. Za protiargumente gl. West in etimologijo, ki jo v svoji izdaji navaja Càssola. Slednja dva epitet povezujeta s samostalnikom »bik«. Càssola epitet prevaja kot »ki se pojavlja v obliki bika« in kot vzporednico navaja sti. samostalnik ῥῆσβαῖα, »bik«.
 - 3 Lokacija te gore ni znana. V mitološkem izročilu gre za kraj, kjer prebivajo nimfe Hiade, Atlasove hčere, ki jih omenja *Himna Dionizu* (XXVI). Verjetno gre za povsem nestvaren, morda alegoričen kraj, ki je zamišljen izven grškega sveta.
 - 4 Nekateri (npr. Evelyn-White in Càssola) prevajajo tu »njej«, torej Semeli, drugi (npr. West) »mu«, torej Dionizu. Ti verzi naj bi bili domnevno odlomek Zevsovega nagovora Semele in Dioniza. Zaradi problematičnega stanja besedila pa je nemogoče zanesljivo ugotoviti, o čigavi prihodnosti Zevs govori.
 - 5 Odnosnica je verjetno v delu himne, ki je izgubljen. Zaimek, ki ga v prevodu dopolnjujem s »stvari«, se slovnično sicer lahko veže na samostalnik ἄγαλμα (*ágalma*), torej »svete podobe«, vendar je takšna interpretacija

Himna I Dionizu

darovali popolne hekatombe.

To je povedal Kronosov sin in pritrdil s črnimi obrvmi;
in na nesmrtni glavi so mu vzvalovali ambrozijski kodri

15 in silno je stresel Olimp.

Ob teh besedah je modri Zevs prikimal v potrditev.⁶

Bodi milostljiv, ti, ki si bil všit v Zevsovo stegno,
ki vlivaš blaznost v ženske, pevci te opevamo na začetku
in na koncu

in ni mogoče, da bi pomnil sveto pesem ta, ki je pozabil nate.

20 Pozdravljam te torej, Dioniz, ki si bil všit v Zevsovo stegno,
s svojo materjo Semelo, ki ji pravijo Tiona.⁷

Uvod in prevod: Blaž Božič

težko razrešljiva v vsebinskem smislu. Filologi so predlagali zelo različne rešitve: tako npr. Allen zagovarja nekoliko spremenjeno branje, po katerem bi izraz pomenil, da je bil Dioniz razrezan na tri dele (aluzija na epizodo s Titani); Càssola domneva, da izraz označuje Dionizovo trojno rojstvo: najprej iz Semele, drugič iz Zeusa in tretjič kot njegovo »vstajenje«, potem ko so ga raztrgali Titani, ipd. Iz ohranjenega dela himne torej ni jasno, česa je »troje«.

6 Ta verz je vsebinsko očitno varianta verzov 13–5, ki jih sicer najdemo v *Iliadi* 1.528–30.

7 Tiona (Θυώνη, *Thyóne*), kar pomeni menada, bakhantka, je tu torej ime za Semelo. V mitu je Dioniz rešil svojo mater Semelo iz podzemlja in jo odvedel na Olimp. Tam je doživela apoteozo in postala boginja Tiona. Verza 20–21, ohranjena v enem od rokopisov (M), sta alternativni zaključek himne (prvi zaključek himne je v verzih 17–19). West ju izloči, češ da delujeta manj pristno.